

Irodalmi kitekintő

Tiszatáj-ankét Szegeden

„A határainkon túli magyar irodalom értékrendje” címmel előadást és beszélgetést szerveztek az idei szegedi művelődésméleti nyári egyetemen, amelynek megtartására a Tiszatáj szerkesztőségének munkatársait — Vörös László főszerkesztőt, Annus József főszerkesztő-helyettesét és Olasz Sándor főmunkatársát — kérték fel. A téma fontosságára tekintettel, s mert megítélésünk szerint a nyári egyetem hallgatóságán kívül mások érdeklődésére is számot tart, részleteket közlünk az ott elhangzottakból.

VÖRÖS LÁSZLÓ: A témát természetesen nagyon sokféleképpen meg lehet közelíteni. Meg lehetne közelíteni irodalomtörténeti nézőpontból, amikor is elmondanánk, hogyan alakult történetileg az egyes, határokon túli magyar irodalmak helyzete, kik ma a legjelentősebb alkotók, melyek a legfontosabb műveik. Minthogy mint szerkesztőket hívtak ide bennünket, jobbnak láttuk, hogy elsősorban a szerkesztés, a szerkesztők nézőpontjából vizsgálódjunk.

A magyar irodalmi folyóiratok rendszerében a Tiszatáj egyik megkülönböztető sajátosságát abban látjuk, hogy munkásságunkban igen nagy teret szentelünk a Közép-Kelet-Európában egymás mellett élő és a történelmi múltjukban, jelenükben, jövőjükben egymásra utalt népek kulturális értékeinek közvetítésére. Fontos feladatunknak tartjuk ezt, mert ahhoz, hogy az itt élő népek mindennapi életében is valóság legyen a kölcsönös megértés, tiszteltetés és szeretet, ahhoz egymás kultúrájának, szellemi értékeinek megismerése kell. Régebben két különálló rovatunk volt, a *Most—Punte-Híd* és a *Kelet-európai Néző*, melyeket az idejévtől a rugalmasabb szerkesztési érdekében *Néző* címmel egyesítettünk. Ebben kisantológiákat közlünk a környező népek anyanyelvű irodalmából is. Tudnillik, miközben fontos kötelességünknek tartjuk a határainkon túli magyar irodalom közlését és kritikai szemlélését, egyidejűleg szükségesnek tartjuk a környező népek anyanyelvű irodalmának megszólaltatását is. A hid-funkciót ilyen kettős, ikerpárként értelmezett közvetítésként fogjuk fel, hangsúlyozom, elvi megfontolásból.

A határokon túli magyar irodalom közlésének folyóiratbeli gyakorlata nagyjából a 60-as évek közepén vált rendszeressé, bár a feltételek sosem voltak elég kedvezőek e munka számára, sosem vált ez igazán természetesé, magától értetődő szerkesztői gyakorlattá, amit a hivatalos fórumok is természetesnek vesznek és az olvasóközönség is. Itt szeretném hangsúlyozni, hogy a legfelső vezetésünk és a megyei, városi vezetés egyaránt rendszeresen támogatott bennünket ebben a munkában. Mindig akadtak viszont ennek ellenzői is, tevékenységünket így vagy úgy a gyanakvás légkörében kellett végeznünk. Az utóbbi években sajnos megint az akadályok tornyosulnak elénk. Csak egy példát említek: nem megy zökkenőmentesen a szellemi csereforgalom az itt élő népek között. A szlovákiai, romániai, jugoszláviai írók művei igen kis példányszámban látnak napvilágot, s rejtélyes okok folytán még a szerződésekben igényelt könyveknek is csak kis hányada érkezik be, vagy mint a jugoszláviai könyvek esetében, hovatovább megfizethetetlenek.

Mindez megnehezíti a valódi értékrend érvényesítését a szerkesztésben is. De beszéljünk arról, milyen alapelvek szerint állítjuk föl az értékrendet. A különböző szerkesztőségek között nincs egységes álláspont. Az nyilvánvaló tény, hogy a határokon túli magyar alkotók sok szempontból hátrányos helyzetben vannak a hazai irodalmárokhöz képest. Mindez adódik a kisebbségi lét általános hátrányaiból. Ebből sokan azt a következtetést vonják le, hogy ezt a hátrányt ellensúlyozzuk a különböző műhelyekben, folyóiratokban, könyvkiadásban, rádióban azzal, hogy tegyük színvonal-engedményt, ne mérjük azonos mércével az itteni meg a határokon túli magyar írókat, adjunk szót az ottani gyöngébegeknek is. Ez téves elv. Ha követnénk, rossz híreltelnénk, lejártnánk az egye-

temes, összmagyar irodalmat külső szemlélők előtt, rosszat tenénk az adott nemzetiségi irodalomnak is és a közli fórumnak is. Az egyetemes magyar irodalom általános értékrendje a kötelező, csak ilyen létezik. Más képpen szólva, az érték ugyanúgy érték a határokon túli, mint a határon belüli magyar irodalomban. Vagy: a provincializmus ugyanúgy provincializmus a határokon túli magyar irodalomban, mint ahogy provincializmus Budapesten vagy Szegeden. Ezt az elvet azért is szükséges érvényesíteni, mert a határokon túli magyar irodalom nagyon tiszteltreméltó színvonalon teljesít, a romániai egyenesen csodálatra méltó, tehát van érték, nem szükséges az értéktelent, a silányt a fönti téves elvi megfontolás alapján elővenni. Mi ezt igyekeztünk és igyekeztünk érvényesíteni. Nem egyszer történi meg azonban, hogy amit mi visszaküldünk a szerzőnek, azt más folyóiratban, hetilapban, netán napilapban viszontlátjuk.

Az idők során nagyjából kialakult a folyóiratok közötti munkamegosztás a tekintetben is, hogy a határokon túli magyar irodalmakból melyik melyikre figyel inkább és melyikre kevésbé. Az esztétikailag leghálásabb, de politikailag legnehezebb feladat a Tiszatájnak jutott: a romániai magyar irodalom közlése. Ilyen szempontból pontosan fordított a helyzete a szombathelyi *Életünknek*, amely a nyugati emigráns magyar irodalom közlését vállalta: ez politikailag a legkönnyebb, esztétikailag a leghálátlanabb.

ANNUS JÓZSEF: Meglehetősen nehéz dolga van annak, aki a nyugati magyar irodalom értékelésére vállalkozik. Am nem lenne helyes, ha azt mondanánk, hogy bennünket ők nem érdekelnék, hisz — ahogy azt mondani szokták — kívül vannak a taccsvonalon, a kilencszázvalamennyi lapjukkal, 350 körüli létszámukkal, mert hiszen mindannyian szembenállnak a Magyarországon főnálló renddel. Ennyire sommásan azonban nem lehet ítélni. A nyugati magyar irodalom sokszínű, sokfajta, mindenekelőtt azt kell nézünk, kik közöttük a toleránsak, akik nagyon hasznos kultúrákötvetítő tevékenységet folytatnak, és kik azok, akik nyíltan szembenállnak velünk. Külön venném azokat a fiatalokat, akik egyetemi hallgatóként vagy friss érettségivel mentek ki, s akik között igenis vannak nagyon hasznos támogatóink. Gondoljunk csak *Czigány Lórantra*, *Tinsz Gézára*, *Sulyok Vincére*.

Mi a leglényegesebb különbség a határokon túl, a Kárpát-medencében élő magyarság irodalma, szellemi élete és a diaszpóra — Cs. Szabó László hatalmaz föl bennünket e kifejezés használatára — között? Törvényszerű, hogy a diaszpóra irodalma nem lehet olyan, mint egy nemzet vagy nemzetiség irodalma. Ennek egyszerű oka van: nincs mögötte nép. *Sütő András* Marosvásárhelyen él, onnan 60 kilométerre született, tehát ő otthon van. *Grendel Lajos* Pozsonyban otthon van. *Fehér Ferenc* Újvidéken otthon van, de mondjuk X. Y. Londonban idegen. Bármely nagymenő lapkiadó Amerikában, magyar emigráns — idegen. Soha nem tudja azt a státuszt kivívni, amit egy nemzeti vagy nemzetiségi író, költő, gondolkodó elérhet, vagy természetesen adva van a számára. Ebből is következik, hogy a nyugati magyar irodalom líra- és prózatermése nem túl sok figyelmet érdemel. Amiben igazán érdemes rájuk figyelni, azok a kulturaközvetítő gesztusok.

Erdemes például figyelni a nyugati magyar írók néhány

szervezetére, amelyek közül az európaiak életképesebbek, mint az amerikaiak. Különösen az egyháziak, mint a *Protestáns Magyar Szabadegyetem*, amelynek az előadásai közismertek Hollandiában, de másutt is. Vagy a *Katolikus Magyar Egyetem*, a *Pax Romana*, melynek kiadványai olykor-olykor eljutnak hozzánk.

OLASZ SÁNDOR: A határokon túli magyar irodalom tanulmányozásakor lépten-nyomon egy érdekes és fontos kérdésbe ütköztünk, ez az, amit úgy emlegetünk: *kettős kötődés*. Hogyan, miképpen kötődnek a nemzetiségi irodalmak az anyaország kultúrájához, illetve hogyan kapcsolódnak ahhoz a kulturális közegehez, amely az adott államalakulatban található. Ebből a szempontból speciális helyzetben van a jugoszláviai magyar irodalom. Ottani magyar írók és irodalomtörténészek gyakran hangoztatják a különállásukat, külön útjukat, *autonómiajukat*. Van mire büszkének lenniük, mégpedig azért, mert a jugoszláv öngazgatási rendszer, amely köztudomásúan rendkívül kényes és érzékeny a nemzetiségi politikára, sok mindent lehetővé tett a jugoszláviai magyar irodalom kibontakozása érdekében. Történelmi gyökereket is említhetünk: a jugoszláv különútnak a történeti példáját. Annak, hogy a csehszlovákiai vagy a romániai magyar irodalom képviselői szorosabban kapcsolódnak a magyar kultúrához, nem az az oka, hogy ezekben az országokban szegényesebb az intézményrendszer, vagy kisebb az írók öntudata. Sokkal inkább arról van szó, Csehszlovákiában például, hogy sokáig önálló volt az irodalom, nem tudott lábra állni az ismert okok, az 1945–48 közötti magyarságot érintő diszkrimináció miatt. De egészen az 50-es évek végéig, sőt még a 60-as évek elején is meglehetősen amatőr színvonalú és provinciális jellegű volt a szlovákiai magyar irodalom, és csak a 60-as évek közepén jelentek meg az egyetemes magyar irodalomban is értéket jelentő művek. A romániai magyar irodalom gazdagságát nem kell itt különösebben részletezni. Voltak hosszú évtizedek, majdnem évszázadok, amikor ez volt „a” magyar irodalom. Ez a körülmény nyilvánvalóan eleve meghatározza, hogy a romániai magyar irodalom szorosabban kapcsolódik az anyaorszáéhoz.

A nemzetiségi irodalmak nemzetközi tagozódásáról is szeretnék néhány szót szólni. Talán a romániai magyar irodalom az egyetlen, amelyben minden egyes generációnak megvan a kiugró, kimagasló képviselője, tehát biztosított a folyamatoság, a kontinuitás. Sajnos, a nagy öregek egyre kevesebben vannak, *Balogh Edgár* és *Méliusz József* képviseli azt a nemzedéket, mely már a két háború között is komoly irodalmi tevékenységet folytatott. Következik a közepnemzedék, vagy az úgynevezett közepnemzedék, hiszen 50–60 éves alkotókról van szó, *Sütőkérről*, *Kányádiékról*. És a *Forrás* című könyvsorozatban jelentkező költők, írók három nemzedéke, akik között nagyon érdekes kapcsolódások figyelhetők meg. Az első *Forrás*-nemzedék morális érzékenységét, a történeti kérdések iránti fogékonyságát a második nemzedék, *Farkas Árpádék*, *Magyari Lajosék* viszik tovább; *Szilágyi Domokosnak*, *Hervay Gizellának*, *Páskándi Gézának* a világlíra iránti érdeklődését, a kísérletező irodalom iránti affinitását pedig a harmadik *Forrás*-nemzedék viszi tovább. Ilyen természetes és egészséges egymáshoz kapcsolódásról nem beszélhetünk a szlovákiai magyar irodalomban, mely előzmények nélkül, gyökértelenül indul, jóformán csak *Fábry Zoltán* képviselte a folyamatoságot. Ennek az irodalomnak az utánpótlása is kérdéses, nem látjuk a huszoneves szlovákiai magyar prózaírókat, költőket, ami elég aggasztó. A *kárpátaljai* irodalomban *Kovács Vilmos* életművének kivételével alig van olyan érték, amely a szigorú értékhierarchiában helyet kaphatna.

S. E.

MRÁZ JÁNOS RAJZA

Farkas Árpád

Békesség, május!

Vissza-visszaleng a nyugati égre májusi alkonyon egy májfolt alakú, véraláfutás-szín kicsi felleg, elvarasult fényel a kert, gyermekkor végmenedékét trágáran besüti — csattog a család gyökere, csigahéj recsen, párzó temetőbogarak, százlábú férgek menekednek, kunkorodnak a kettészelt giliszták, mert ássa, ássa, két kőlyök ássa a bunkert — ötévesek! — s már ragacsos, csupaszzal nyúlkal bőruk alá a halál, mert messzi, születés előtti perzselt emberhús marja orrlikaik, és géppuskák, ágyúk, tankok dübörögnek szembe az esővert mozivászon riadalman át —, angolok jönnek a rádióból, angolkóros kölykek s angolkóros nagyapák —, okád a távolból sikolyt és jajt, miazmás füstöt Hiroshima torka, s csecsemőillatú béke hiába leng a hazai romokon, félelem tarajlik, fröccsen a roncsolt levegőben, s nincs bár egy árva savanykás cukorka, paplan alá édesgetni őket —; ássa hát, ássa két konok gyermek a gödröt a kertszögletben: léssenmajd hatalmas, sok termű bunker, illatos füvekkel, páfránnyal bélelt, anyuka, apuka, nagymama, nagyta idemenekszik, s az utca zsvajgó népe is majdan, ha bombázók húznak fölöttünk, s géppuska-kartács lyuggatja a bodza s ribizli leveleit, és zsirosbödönök, kamra-befőttek, száraz kenyerek, csiprok és vödörök vakondok-honunkat bebutorozzák; ássuk hát ásóval, körömmel vájjuk a gödröt, ha kell, a földgömb túlsó feléig: vész — kijáratot gyorsan a narancsfiges nyárba — — — hiába! HIÁBA! mert csorbulhat áso, köröm szakadhat: öklönnyi kövek, karnyi gyökerek lökődik vissza a menekvés-vágyat —: eleven testet nem fogad magába föld, undorral kilöki, s mert az erőtlenség is hívja a sorsát, s a gyöngye élet is élni akar, májusi virágörvényben, cserebogarak fűrkész helikopterei alatt, ime: FELNÖVEKEDTÜNK! S lábszárközépig ér csak a sánc-menedék!

Élünk hát színén a földnek, kitart pórén, s minden vagyonunk, kincsünk, fegyverünk ez az egyetlen emberöltőre szabott élet, s mentül jobban ropog a fegyver idegeinkben, éljük a Májust, még ha véraláfutás-szín kicsi felhők lengenek is fönt a nyugati égen, midőn naponta Napunk leszenderül.